УДК 392.122

З.М. Брусько

ТАТАР ХАЛКЫНЫҢ ТРАДИЦИОН КҮЗАЛЛАУЛАРЫНДА АВЫРЛЫ ХАТЫН ОБРАЗЫ

В статье рассматривается тема беременности и образа беременной женщины в свете ее отражения в языковой, фольклорной, а также мифологической картине мира татар. Объектом исследования стали термины, лексика, синтаксические единицы, отражающие беременность, многочисленные тексты народных представлений, запретов, предписаний о беременной женщине. Материалом послужили в своем большинстве собственные полевые исследования автора, собранные во время многочисленных фольклорно-этнографических экспедиций. Анализ языковых данных, а также семантики действий, связанных с беременной женщиной, подчеркивает ее особый статус и свидетельствует о глубинных архаичных корнях выполняемых действий.

Ключевые слова: татары, беременная женщина, поверья, запреты, предписания, ребенок.

The article discusses the topic of pregnancy and the image of a pregnant woman in its reflection in the linguistic, folklore, and mythological picture of the world of the Tatars. The object of the study are terms, vocabulary, syntactic units reflecting pregnancy, numerous texts of folk beliefs, prohibitions, prescriptions about a pregnant woman. The material was mostly the author's own field research collected during numerous folklore and ethnographic expeditions. The analysis of language data, as well as the semantics of actions related to a pregnant woman, emphasize her special status and testify to the deep archaic roots of the actions performed.

Keywords: Tatars, pregnant woman, beliefs, prohibitions, prescriptions, baby.

Дөньядагы барлык халыклар да элек-электән авырлы хатынга ихтирам күрсәтергә, аны төрле бәла-казалардан сакларга, кыерсытуүпкәләтүдән, нахак сүз әйтүдән ерак торырга тырышканнар. Мондый мөнәсәбәт авырлы хатынны уңдырышлылык, үрчем символы буларак кабул итү белән, аның нәселне, киңрәк алганда, кешелек дөньясын дәвам иттерүдә төп рольне башкаруы белән аңлатыла. Еш кына авырлы хатынның үрчем арттыру сәләтеннән файдалануны төрле халыклар традицияләрендә күзәтергә мөмкин. Әйтик, славян халыкларында, баласызлыктан котылу өчен, яңа салган йортның хуҗалары иң элек анда авырлы хатынны керткәннәр; тавык астындагы бөтен йомырка да чебешле булсын өчен, тавыкны йомырка өстенә авырлы хатыннан утырттырганнар [Толстая, 1995, с. 160]. Башкортларда, уңыш мул булсын өчен, яз көне чәчү вакытында авырлы хатыннан межага пешкән йөмырка чәчтергәнннәр [Хисамитдинова, 2011, с. 89]. Татарларда авырлы хатынның түле бала табарга теләгән башка хатыннарга да күчә ала дигән ышану бар – моның өчен авырлы хатынның корсагын тоткан хәлдә Аллаһка бала сорап мөрәҗәгать итәләр.

Халык күзаллаулары буенча, авырлы хатын гомере кыл өстендәге кеше буларак кабул ителә, аның бу халәте, соклану белән беррәттән, борчылу хисе дә уята. Себер татарларының авырлы хатынны тасвирлаган *«бер аягың кырта, бер аягың гүрдә»* [Бер аягың...] гыйбарәсе моның ачык мисалы булып тора.

Авырлы хатынны белдерүче атамалар. Татар телендә авырлы булу халәтен белдереп килүче атамалар шактый, аларның килеп чыгышы, лексик мәгънәләре гаять кызыклы һәм үзенчәлекле. Бер төркем атамаларның ясалышы ‘авыр’ (бор. төрки *ayir*), ‘йөк’ (бор. төрки *iclig*) тамырларына барып тоташа һәм турыдан-туры карындагы баланың билгеле бер авырлыкта булуын ассызыклап килә. Бу төркемгә ‘*авырлы*’, ‘*авырлы хатын*’, ‘*авыры бар*’ атамалары да керә. Шул ук авырлык, йөк мәгънәсен белдерүче фарсы тамырлы ‘*көмәнле*’ атамасы да әлеге төркемгә карый. ‘*Корсаклы*’ атамасы игътибарны авырлы хатынның тән төзелешенә, анда барлыкка килгән үзгәрешләргә юнәлтә. Икенче бер төркем атамаларның семантикасы юл мотивы белән бәйле – ‘*авырга узу*’, ‘*балага узу*’, ‘*буйга узу*’, ‘*корсакка узу*’, ‘*корсакка калу*’ атамалары билгеле бер юл үтүне, ниндидер чикне узуны аңлатып киләләр. Шулар белән беррәттән сирәк, кайбер сөйләшләрдә генә очрый торган атамалар да бар. Мәсәлән, себер татарлары сөйләшендә – ‘*авыраяк*’, ‘*авыраяклы*’, ‘*буйында бар*’, әстерхан татарлары сөйләшендә – ‘*буй авыр*’, нократ сөйләшендә – ‘*эстендә бар*’, ‘*янында бар*’, глазов сөйләшендә – ‘*әйләнәсе тулганда*’ атамалары да кулланыла. Бу җәһәттән игътибарны тау ягы сөйләшенә караган татарлардан язып алынган ‘*бай хатын*’ атамасы җәлеп итә. Атамада авырлы хатынны олылау, аның аерым статусын күрсәтү чагылыш таба. Карындагы бала зур байлык буларак кабул ителә.

Балага узу. Балага узу, киләчәктә әти-әни булу мәсьәләсенә ир белән хатын һәр чорда да җаваплы карарга тырышкан. Бу исә кабул ителгән таләпләрне үтәүдән, тыюларны бозмаудан гыйбарәт булган. Экспедиция материаллары күрсәткәнчә, якынлык кылу үзе үк билгеле бер шартларны үтәүгә нигезләнергә тиеш – изге гамәл буларак аны Аллаһ Тәгаләгә мөрәҗәгать ителгән догадан башлау сорала. Баланың исәнлек белән тууы һәм киләчәктәге сәламәтлеге турыдан-туры әлеге гамәлне башкару вакытына һәм урынына бәйле. Мәсәлән, бала физик кимчелекләр белән тумасын өчен, дини бәйрәм көннәрендә якынлык кылырга ярамый. Бу очракта мөселманнар Корбан, Ураза гаете көннәрен атыйлар, ә христиан динендәге керәшеннәр Олы көн (Пасха) турында сүз алып баралар. Шулай ук, ышанулар буенча, якынлык кылу ачык һавада, мәсәлән, ялан кырда, болында башкарылырга тиеш түгел: *«Һавада җакыллык кылырга кушмый. Түбә астында кирәк. Шәригать эше диләр бит аны, җакыллык кылуны»* [Якынлык кылу]. Халыкта якынлык кылуга кагылышлы тыюлар белән беррәттән кайбер башкарылырга тиешле гамәлләр дә бар. Бу гамәлләр башлыча туачак баланың җенесенә тиешле йогынты ясау өчен башкарыла һәм җенеснең формалашуында турыдан-туры кайбер предметларны

кулланугa кайтып кала. Мәсәлән, ир бала тууын теләүчеләр төрле эш коралларын, ир-ат бүреген эшкә җиксә, кыз бала көтүчеләр савыт-саба, бизәнү әйберләре, хатын-кыз киемнәренең көченә ышана. Татарстанның Теләче районында язып алынган мәгълүматка караганда, хатын-кызга якынлык кылуга уң ягына борылып яту – ир бала, ә сул ягына борылып яту кыз бала табарга ярдәм итә. Әлеге ышануның нигезендә дөнья картинасында ир-атны уң, ә хатын-кызны сул як белән тәңгәлләштерү идеясе ята [Кон, с. 90]. Дини риваятьләрдә урын алган Хәүва Ананың Адәм галәйһиссәламның сул кабыргасыннан ярату мотивы да нәкъ менә шушы күзаллауларга корылган. Көндәлек тормышта әлеге күренешне ир-атларның киемнәрен уңнан сулга, хатын-кызларныкын сулдан уңга төймәләү тәртибендә күзәтергә була.

Югарыда аталып киткән мисаллар һичшиксез үтәлергә тиешле гамәлләр буларак түгел, ә ассоциатив ышануларга, дини күзаллауларга нигезләнгән киңәш характерындагы күренешләр буларак чыгыш ясыйлар.

Авырлы хатынга башкаларның мөнәсәбәте. Сүзебезне дәвам итеп, авырлы хатын янәшәсендә булганнарның аңа булган мөнәсәбәте, үз-үзләрен тотышы тәртибенә күз салыйк. Хатын-кызның авырлы булуы билгеле булганнан алып, аның тирәдәгеләрнең һәр уе, һәр гамәле авырлы хатынны саклауга һәм яклауга юнәлтелә. Борынгырак чорларда бу иң элек аны төрле явыз затлардан, әйтик, Албастыдан, җеннәрдән саклау белән бәйле булган. Татарларның традицион күзаллаулары буенча авырлы хатынны йоклаган вакытта Албасты буарга, карынындагы баласын җен урларга мөмкин дигән ышану яшәп килә. Шуның өчен якыннары, аны саклау ниятеннән, беркайда да ялгызын гына калдырмаска тырышалар. Иң куркыныч урыннарның берсе – мунча, чөнки ул, ышанулар буенча, кара көчләрнең (җен, мунча пәрие, мунча иясе, мунча убыры) яраткан урыны, алар монда берәмләп тә, күпләп тә җыелырга мөмкин. Карынында бала йөрткән хатынга мунчада ялгыз калу аяныч тәмамланырга мөмкин дип санала. Шулай ук авырлы хатын башкалар белән чагыштырганда күз тиюгә күбрәк дучар була дип исәпләнә, бу исә аңа карата игътибарны тагы да көчәйтүне сорый. Явыз затлардан саклану өчен авырлы хатын төрле ысулларга мөрәҗәгать итә. Әйтик, ялгызы йокларга туры килгәндә, ул янәшәсенә пычак куеп ята [Баязитова, б. 179]; *бисмиллаһ* сүзен әйтә-әйтә, корсагын кат-кат сыпыра [Татар халкының..., б. 132]. Болар белән берррәттән, авырлы хатынның якыннарына аны авыры төшүдән саклау вазифасы да йөкләнгән. Мондый куркыныч янаган очракта еш кына төрле магик чараларга мөрәҗәгать иткәннәр. Мәсәлән, әстерхан татарларында авырлы хатынның итәген җеп белән тегеп, йозак белән бикләп куйганнар [Баязитова, б. 179].

Якыннары авырлы хатынның теләкләрен үтәү турында да кайгыртырга тиеш. Бу бигрәк тә аның ризыкка, гомумән ашау тәртибенә карата үзгәргән мөнәсәбәтен исәпкә алудан гыйбарәт. Билгеле булганча, авырлы вакытта хатын-кызда ризык сайлау, моңарчы яратып

ашаган ашамлыкларыннан баш тарту я, киресенчә, яратмаганнарына өстенлек бирү күзәтелә. Авырлы хатынның бу халәте халык мәкалендә дә урын алган: «Көмәнле хатын талымсак булыр». Җирле сөйләшләрдә әлеге күренешнең төрле атамалары яшәп килә: ‘*йәрек булу*’, ‘*йәрек аш*’, ‘*ирег аш*’, ‘*сары булу*’ (тара сөйләше), ‘*аш сайлау*’, ‘*аш талымлау*’ (сергач, казан арты сөйләшләре), ‘*терләнү*’, ‘*терләнеп йөрү*’ (тау ягы сөйләше). Еш кына авырлы хатынның авыз итәсе килгән ризыклары рәтендә табуы кыен булган, ашарга яраксыз, хәтта хәрәм ризыклар булырга мөмкин. Мәсәлән, кыш уртасында җәй көне генә үсә торган җиләк-җимешләр, акбур, күмер, дуңгыз ите. Шулай булуга да карамастан, якыннары аңа бу ризыкларны табу җаен карарга тиешләр. Әлеге теләкләрнең үтәлми калуы карындагы балага килергә мөмкин зыян белән аңлатыла. Ышанулар буенча, теләгән ризыгын авыз итеп карамаган авырлы хатынның баласы нинди дә булса кимчелек белән туарга мөмкин. Шулай ук баланың тәненә чыккан берәр төрле миң дә авырлы хатынның теләген үтәмәүнең нәтиҗәсе буларак кабул ителә. Гадәттә, бу миңнең формасы я төсе авырлы хатын ашамый калган ризыкныкы белән тәңгәл килә. Кайбер җирлекләрдә бала тапкан хатынның күкрәкләре шешү сәбәбе дә шуның белән аңлатыла. Авырлы хатын туклануы турында үзе дә уйларга тиеш – язып алынган мәгълүматлар аның үзе өчен генә түгел, карындагы баласы өчен дә (бигрәк тә балага җан иңгәннән соң) ашарга тиешлеге хакында сөйли: *«Балага да тиешле өлеш дип, ике өлеш бирәдерие безенең кайната»* [Ике өлеш]. Авырлы хатынның гадәти булмаган әйберләрне ашавы туачак баласының тышкы кыяфәтенә йогынты ясый ала дип санала. Моны югарыда телгә алып узган акбур белән күмер мисалында күрсәтү отышлы булыр. Ульяновск өлкәсендә яшәүче татарларның күзәтүләре буенча, көмәнлек чорында озак вакыт акбур я күмер ашаган хатынның баласы нәкъ менә шушы матдәләргә буялып туа [Акбур]. Биредә без бер симпатик магия төренең чагылышын күзәтә алабыз.

Саклагычлар. Авырлы хатынның үзенчәлекле халәте аны үзе белән төрле саклагыч предметлар (амулетлар) йөртергә этәрә. Кесәсендә аның еш кына миләш, артыш ботагы, сарымсак, я берәр тимер әйбер була. Әлеге предметлар күпчелек халыклар, шул исәптән татар халкының күзаллавы буенча кара көчләрдән, күз тиюдән саклый алырлык магик көчкә ия. Кайбер очракларда бу предметларны куллану мәҗбүри характер ала. Мәсәлән, мәет озату йоласында катнашырга туры килгәндә, шулай ук мәетнең йөзенә карарга теләк белдергән очракта, авырлы хатын күлмәгенең аскы өлешенә я күкрәк турысына энә яки булавка кадап куярга тиеш. Шул рәвешле ул туачак баласын үлем төсеннән – ак чырайлы (чырайсыз, сары йөзле, мәет төсе кергән) булудан саклап кала ала. Шулай ук бу кагыйдәнең үтәлүе туачак баланың күз нурын мәет алып китүдән дә саклый. Кайбер локаль традицияләрдә (Татарстанның Яшел Үзән районы Бишнә авылы), авырлы хатынны кара көчләрдән саклау ниятеннән, аның эчке

киеменә бер кисәк сарык йоны тегеп куела [Сарык йоны]. Сарык йонына мондый әһәмият бирү, аннан шушы рәвешле файдалану татарларның борынгы анималистик күзаллауларына нигезләнгән һәм кайбер башка хайваннар белән беррәттән сарыкны изгеләштерү, сакральләштерү күренешен чагылдыра. Моңа өстәп, Ульяновск өлкәсе Иске Кулаткы районында язып алган мәгълүматны китерү дә урынлы булыр. Биредә яшәүче татарлар арасында, балага җен-зәхмәт тимәсен өчен, бишек бавын махсус ысул белән сарык йоныннан үреп ясарга кирәк, дигән ышану яшәп килә: *«Бишек бавын сарык йоныннан ничектер үзгәчә үрәләр, аны шайтан үңгәрми икән»* [Бишек бавы].

Авырлы хатынның тормышы бөтенләе белән диярлек төрле **тыюлар** һәм **үтәлергә тиешле гамәлләрдән** гыйбарәт. Көмәнлек чорын исән-имин үтеп, сәламәт бала табуы күпчелек вакыт аның үзүзен тотышына бәйле була.

Тыюлар. Татарлар яшәгән барлык төбәкләрдә дә авырлы хатынга аркылы яткан таяк, бүрәнә, көянтә, кисәү агачы кебек предметларны атлап чыгарга һәм шулай ук үзе аркылы беркемне дә атлатырга ярамый. Әлеге тыюның асылында аркылы яткан предметларның карындагы баланы туган вакытта аркылы китерә алуына ышану ята. Фәндә бу төр ышанулар симпатик магиягә корылган ышанулар дип йөртелә һәм аерым предметларның, гамәлләрнең сыйфаты, үзенчәлеге башка предметларга, гамәлләргә күчә алуны белдерә [Фрезер, с. 21]. Татарстан Республикасының Яшел Үзән районында язып алынган мәгълүмат буенча, шулай ук ике багана арасыннан узу да шушындый нәтиҗәгә китерә [Ике багана]. Бер төркем тыюлар авырлы хатынның хуҗалык өлкәсендәге эшләренә бәйле. Мәсәлән, аңа моңарчы һәрдаим башкарып килгән йон эрләү, йон кату, бәйләү ише шөгыльләрдән дә туктап торырга туры килә. Ышанулар буенча, бу шөгыльләр аркасында бала туган вакытта кендегенә чорналып туа. Авырлы хатынның чәч кистерүе үзенең һәм баласының гомерен кыскартуы буларак кабул ителә. Телгә алынган тыюлар татарлар яшәгән барлык төбәкләргә дә хас булса, аерым урынчалыкларда гына билгеле булганнары да бар. Мәсәлән, Саратов өлкәсе татарларында авырлы хатынга *«еланыңның буе кыңгыр булмасын өчен, путалокны (түшәмне) юурга ярамый»* [Путалок]; Түмән өлкәсе татарларында ул кунакка кергән кешене озата чыгарга, армиягә китүченең озату кичәсендә катнашырга тиеш түгел [Озатып чыгу]; казан арты керәшеннәрендә авырлы хатын, баласы киләчәктә гырлаучан булмасын өчен, мал чалган җиргә якын килмәскә тиеш [Мал чалган җир]. Шулай ук авырлы хатынның кайбер йорт хайваннарына карата башкарылырга мөмкин гамәлләре дә локаль характердагы тыюлар рәтенә керә. Әйтик, авырлы хатынның эт-мәчегә, мал-туарга тибүе баласының киләчәктә «ныжы» авыруыннан [Ныжы], «мошкач» авыруыннан [Мошкач], кече йомышын авырдан башкарудан [Кече йомыш], аркасына чәнечкеләр чыгудан интегүенә китерә [Шитина]. Аның әлеге гамәле шулай ук баланы карында чакта ук «убыр урлауга» я булмаса

аның берәр физик кимчелек белән тууына [Убыр ала] сәбәп булырга мөмкин дип уйланыла.

Тыюлар авырлы хатынның ашау-туклану тәртибендә дә чагылыш таба. Югарыда без аның ашау үзенчәлекләреннән булган аш сайлау, аш талымлау күренеше турында сүз алып барган идек. Инде килеп, ашарга ярамаган ризыкларны да барлап чыгыйк. Бу төр тыюлар авырлы хатынны көтелмәгән күңелсез хәлләрдән саклау өчен кулланыла. Бер өлеше тыюлар хатын-кызның бала чагында ук башлана һәм үз нигезендә куш булып үскән җиләк-җимеш, чикләвек, көнбагыш ише ашамлыкларны ашаудан игезәк балалар туа дигән ышануга барып тоташа: *«Куш әйберне ашарга кушмыйлар, аннан игезәк малайлар табасың»* [Куш әйбер]. Бу ышану белән таныш кызлар парлы ризыкның берсен кем белән булса да бүлешергә тырышалар. Биредә без халык күзаллавында парлы предметларның (бу очракта ризыкларның) икеләтә арту көченә ия булу күренешен күзәтәбез [Толстая, 1999, с. 21]. Авырлы хатын өчен тыелган ризыкларның булуы – татар халкының барлык этник төркемнәрендә дә киң таралыш алган күренеш. Күп җирдә бу ризыкларның исемлеге бердәй, ләкин локаль төсмер алганнары да бар. Казан арты татарлары бу исемлеккә каз-үрдәкнең бүтәкәсен кертә, аны ашау баланың вакытыннан алда тууына, бәләкәй булуына китерә [Бүтәкә]. Шул ук казан арты һәм тау ягы төркеме татарларында хәрәм иттән әзерләнгән казылык, көнбагыш ашау нәтиҗәсендә баланың аркасына авырттыра торган чәнечкеләр (*кәчеркә/кәсеркә*, *җоклык*, *щитина/шитина*) чыгуы турында сөйлиләр (Татарстанның Биектау, Алексеевск, Апас районнары). Себер татарларында чуртан балыгы тыелган ризыклардан санала, чөнки *«сорагай балык (чуртан) – кырык төрле авыруыңны кусгай»* [Баязитова, б. 16]. Әстерхан татарлары авырлы хатынга дөя итен ашатмаска тырышалар, чөнки аны ашаган хатын авырын унике ай күтәргән дөя шикелле баласын вакытыннан артык күтәрәчәк: *«Кинчәкләр буй авыр булганда төйәнең итен ашаса, унике ай йөриләр икән. Төйә унике ай корсагында бала үстерә икән»* [шунда ук]. Бу нисбәттән казан татарларында киң таралыш алган ышануга игътибар итү сорала. Биредә авырлы хатынның вакытыннан артык йөрүен айгыр белән биянең чаптырганын (якынлык кылганын) күрү белән бәйләп карыйлар. Бала табуны тизләтү өчен авырлы хатынга арт итәгенә солы салып, шуны айгырга ашатырга киңәш ителә. Экспедиция материаллары әлеге ышануның бүгенге көндә дә актуаль булуын күрсәтә [Атка солы ашату]. Кайчагында артык йөрүнең сәбәбен авырлы хатынның төшендә атка атланып йөрүеннән күрәләр [Атка атланып йөрү].

Башкарылырга тиешле гамәлләр. Тыюлардан аермалы буларак, авырлы хатын тарафыннан башкарылырга тиешле гамәлләрнең саны алай ук күп түгел. Ләкин эчтәлеге ягыннан алар да карындагы баланың киләчәген кайгыртуга, аның иминлеген тәэмин итүгә юнәлдерелгән. Туачак баласы төскә-биткә чибәр булсын өчен, авырлы хатын матур кешеләргә карарга, табигатьнең гүзәл күренешләрен

күзәтергә һәм, киресенчә, ямьсез, авыру, гарип-горабаларга, эчке-чеҗләргә караудан тыелырга тиеш. Бу кагыйдәгә ул баласына җан иңгән вакытта бигрәк тә буйсынырга тиеш. Халык ышанулары буенча баланың ана карынында хәрәкәт итә башлавы аңа җан иңү турында хәбәр итә. Вакыт күрсәткече буенча, бу вакыйга баланың яралуыннан соң дүрт ай да ун көн үткәч була. Бу өлкәгә караган медицина күрсәткечләре дә баланың тәгаен сизелерлек хәрәкәтләр ясый башлавы шушы вакытка туры килүен раслый [Митрошенков, с. 9]. Баланың камил булып тууын тәэмин итүче гамәлләрдән казан арты татарларыннан язып алынган мәгълүмат игътибарга лаек. Информант сүзләре буенча, авырлы хатын һәркөн корсагын сыпыра-сыпыра: *«И, Аллам, шушы баламны саулык-сәламәтлек белән бирсәң иде, кыл-әгъзалары тигез, сау-сәламәт булып, шушы якты дөньяга туса иде»,* – дигән сүзләр белән Аллаһка мөрәҗәгать итсә, баласы дөньяга сау-сәламәт булып туачак [Кыл-әгъза]. Әлеге гамәлне башкару, шулай итеп, Аллаһның бәхәссез көченә, аның үзенә сыенучыларга һичшиксез ярдәм итәчәгенә ышануга нигезләнгән.

Туачак баланың җенесе белән бәйле эш-гамәлләр. Өйрәнелүче тема кысаларында аерым урынны авырлы хатынның туачак баласының җенесенә бәйле ышанулар һәм моны ачыклау ниятеннән башкарыла торган юраулар, төш юраулар алып тора. Еш кына карындагы баланың җенесен авырлы хатынның тышкы кыяфәте һәм кайсы төр ризыкларга өстенлек бирүе буенча фаразлыйлар. Мәсәлән, халык күзәтүләре буенча, ир бала табасы хатынның корсагы очлы булып тора, ул йөзгә-биткә әллә ни үзгәрми, ашаганын күбрәк итле ризыклар тәшкил итә. Карынында кыз бала йөртүче хатынның корсагы түгәрәкләнеп, җәенке булып тора, йөзе тутлана, ул сөт ризыкларын, җиләк-җимешләрне яратып ашый башлый. Халыкта баланың җенесен төшләр буенча юрау да киң таралган. Төш юрау тәртибе логик күзаллауга буйсынган. Гадәттә, төшкә кергән теге яисә бу предметның, нинди дә булса күренешнең ир-атка яки, киресенчә, хатын-кызга бәйләнеше аермачык чагыла. Мәсәлән, эш кораллары, сәгать, имән чикләвеге, аяк киеме ир балага юрала, ә бизәнү әйберләре, савыт-саба, энә-җеп, урман чикләвеге кебек әйберләр кыз бала туачагын белдерә. Төшләр арасында баланың үле туачагын хәбәр итүчеләре дә бар. Әйтик, кулдагы берәр әйбернең суга төшеп китүе шул турыда хәбәр итә: *«Өч бала китерде, өч баласы да үле булдылар. Алдан төшенә керә ие. Менә тагын булмый балам, балтам суга төшеп агып китте, дияр ие»* [Суга төшеп китү]. Юрауларга килгәндә, биредә казан татарларыннан язып алынган бер мисалга тукталып китәрбез. Әлеге юрау түбәндәгедән гыйбарәт: авырлы хатыннан кулын алга таба сузуын сорыйлар һәм аның кулының уч төбен өскә каратып сузуын – ир бала, аска каратып сузуын кыз бала табачагына юрыйлар.

Нәтиҗә ясап, шуны әйтергә мөмкин: татарларда авырлы хатынны олылау, аңа хөрмәт күрсәтү, һәрдаим һәм һәртөрле саклау чаралары башкару – формалашкан төс алган күренешләр. Авырлы хатынны

белдергән атамалар, традицион күзаллауларны чагылдырган ышанулар, тыюлар, эш-гамәлләр моның дәлиле буларак чыгыш ясый. Эш барышында анализланган материалның борынгы чорлардан безнең көннәргә хәтле килеп җиткәнлеге һәм күпчелек өлешенең бүген дә тотрыклы булуы ачыкланды. Алар татарларның борынгы мифологик күзаллауларын чагылдыралар.

Әдәбият

Акбур / Авторның шәхси архивы. 06.10.2007 елны Ульяновск өлкәсе Иске Кулаткы районы Яңа Терешка авылында Абдюшева Факия Ризван кызыннан (1922 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Атка атланып йөрү / Авторның шәхси архивы. 04.12.2007 елны ТР Яшел Үзән районы Бишнә авылында Галиуллина Асия Галәветдин кызыннан (1942 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Атка солы ашату / Авторның шәхси архивы. 22.02.2022 елны ТР Саба районы Иләбәр авылында Харисова Резеда Гамил кызыннан (1969 елгы) З.М. Брусько тарафыннан язып алынды.

Баязитова Ф.С. Халык традицияләре лексикасы: бишек туе (йола һәм фольклор текстлары яссылыгында). Казан: ТӘһСИ, 2012. 331 б.

Бер аягың / Авторның шәхси архивы. 02.07.2007 елны Төмән өлкәсе Төмән районы Талмы авылында Сәгыйдуллина Нурганә Әхмәтулла кызыннан (1927 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Бүтәкә / Авторның шәхси архивы. 25.05.2006 елны ТР Биектау районы Бишнә авылында Гарифуллина Рузалия Һидият кызыннан (1935 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Ике багана / Авторның шәхси архивы. 04.12.2007 елны ТР Яшел Үзән районы Бишнә авылында Галиуллина Асия Галәветдин кызыннан (1942 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Ике өлеш / Авторның шәхси архивы. 17.05.2007 елны ТР Саба районы Сүлә авылында Зарипова Миңнебикә Тимергали кызыннан (1915 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Кече йомыш / Авторның шәхси архивы. 19.06.2008 елны Төмән өлкәсе Ялутор районы Яңа Атъял авылында Исхакова Фәриха Хәлиулла кызыннан (1927 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Кон И.С. Введение в сексологию. М.: Медицина, 1988. 320 с.

Куш әйбер / Авторның шәхси архивы. 20.06.2013 елны ТР Кама Тамагы районы Ишем авылында Дәминова Рәшидә Гатаулла кызыннан (1930 елгы) З.М. Брусько тарафыннан язып алынды.

Мал чалган җир / Авторның шәхси архивы. 23.05.2014 елны ТР Мамадыш районы Ташлыяр авылында Михеева Матрена Макар кызыннан (1931 елгы) З.М. Брусько тарафыннан язып алынды.

Мошкач / Авторның шәхси архивы. 19.06.2008 елны Төмән өлкәсе Ялутор районы Яңа Атъял авылында Исхакова Фәриха Хәлиулла кызыннан (1927 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды

Ныжы / Авторның шәхси архивы. 07.10.2007 елны Ульяновск өлкәсе Иске Кулаткы районы Иске Зеленай авылында Мусина Равия Исхак кызыннан (1936 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Озатып чыгу / Авторның шәхси архивы. 30.06.2007 елны Төмән өлкәсе Төмән районы Янтык авылында Сабирова Мәгъсүмә Нурулла кызыннан (1909 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Путалок / Авторның шәхси архивы. 06.07.2006 елны Саратов өлкәсе Петровский районы Тат. Пакаевка авылында Киримова Асия Мөнир кызыннан (1962 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Сарык йоны / Авторның шәхси архивы. 04.12.2007 елны ТР Яшел Үзән районы Бишнә авылында Галиуллина Асия Галәветдин кызыннан (1942 елгы) З.М. Брусько тарафыннан язып алынды.

Современная энциклопедия мамы и малыша. От беременности до трех лет // сост.: О.В. Еремеева, А.В. Митрошенков/ М.: РИПОЛ классик, 2009. 512 с.

Суга төшеп китү / Авторның шәхси архивы. 01.06.2014 елны ТР Мамадыш районы Комаровка авылында Мансурова Анастасия Николай кызыннан (1937 елгы) З.М. Брусько тарафыннан язып алынды.

Татар халкының мифологик ышанулары (XX гасыр ахыры – XXI гасыр башы экспедиция язмалары буенча) // кереш мәкалә авторы Л.Х. Дәүләтшина, төз.: Л.Х. Дәүләтшина, Ф.Х. Җәүһәрова. Казан: Ихлас, 2016. 199 б.

Толстая С.М. Беременность, Беременная женщина // Славянские древности.: Этнолингвистический словарь: в 5 т. Т. 1: А–Г / под общ. ред. Н.И. Толстого. М.: Международные отношения, 1995. 575 с.

Убыр ала / Авторның шәхси архивы. 07.10.2006 елны ТР Питрәч районы Янсуар авылында Степанова Мария Яков кызыннан (1930 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Толстая С.М. Два // Славянские древности.: Этнолингвистический словарь: в 5 т. Т. 2: Д–К / под общ. ред. Н.И. Толстого. М.: Международные отношения, 1999. 697 с.

Фрезер Дж. Золотая ветвь. М.: Изд-во политической литературы, 1980. 831 с.

Хисамитдинова Ф.Г. Словарь башкирской мифологии. Уфа: ИИЯЛ УНЦ РАН, 2011. 164 с.

Якынлык кылу / Авторның шәхси архивы. 23.05.2006 елны ТР Биектау районы Өлә авылында Әхмәтҗанова Рабига Хәйрулла кызыннан (1912 елгы) З.М. Арикеева (Брусько) тарафыннан язып алынды.

Шитина / Авторның шәхси архивы. 01.07.2014 елны ТР Апас районы Багыш авылында Хәлилова Хаҗирә Заһидулла кызыннан (1941 елгы) З.М. Брусько тарафыннан язып алынды.

Брусько Зәлия Мансур кызы,
филология фәннәре кандидаты, «Татар ядкярләре» үзәгенең халык иҗатына караган материаллар белән эшләүче белгече (Казан)